

Dagens uppfattningar och morgondagens företagsekonomi

Av Lars Engwall^{*)}

Resumé

I denna artikel redovisas resultaten från två enkla enkätstudier, i vilka nybörjarstudenter och en grupp lärare/doktorander fått ge sin syn på ämnet företagsekonomi. Resultaten pekar på att osäkerheten är stor bland nybörjare med avseende på vad som utmärker ämnet. Många ser inte heller särskilt positivt på den utbildning de ska genomgå och betraktar den snarast som ett medel för att få goda arbeten. Lärarna/doktoranderna å sin sida har en relativt öppen syn på var företagsekonomins gränser går. De anser vidare att utomstående tenderar att betrakta ämnet som bestående av en fast kärna i form av redovisning men att det i övrigt är lösligt. Artikeln behandlar avslutningsvis resultatens konsekvenser för utvecklingsarbete inom ämnet.

1. Bakgrund

När Foreningen af Danske Civiløkonomer 1979 firade sitt tjugofemårsjubileum ägnade *Erhvervsøkonomisk Tidsskrift* ett temanummer åt »Erhvervsøkonomiens udvikling og betydning for samfundet«. I detta tecknade Erik Johnsen en bild av ämnets utveckling i perspektiven IGÅR, IDAG, IMORGEN (Johnsen, 1979). Där fanns också en diskussion av Louis Printz om civilekonomernas roll i företag och samhälle idag och i framtiden (Printz, 1979), liksom en av FDC utarbetad skiss till en framtida ekonomutbildning (Foreningen af Danske Civiløkonomer, 1979). I alla tre fallen anknöt diskussionen nära till resonemang som förts i Sverige i anslutning till den s. k. AU-utredningen (*Ekonomlinjen, förvaltningslinjen, linjen för personal- och arbetslivsfrågor*, 1981), vars promemorior och betänkanden varit föremål för en del debatt (jfr t. ex. Dahlgren, 1981; Hägg, 1981 och Jönsson, 1981).

^{*)} Professor, fil. dr., Uppsala Universitet. Artiklen modtaget mars 1982.

Dagens uppfattningar och morgondagens företagsekonomi

Av Lars Engwall^{*)}

Resumé

I denna artikel redovisas resultaten från två enkla enkätstudier, i vilka nybörjarstudenter och en grupp lärare/doktorander fått ge sin syn på ämnet företagsekonomi. Resultaten pekar på att osäkerheten är stor bland nybörjare med avseende på vad som utmärker ämnet. Många ser inte heller särskilt positivt på den utbildning de ska genomgå och betraktar den snarast som ett medel för att få goda arbeten. Lärarna/doktoranderna å sin sida har en relativt öppen syn på var företagsekonomins gränser går. De anser vidare att utomstående tenderar att betrakta ämnet som bestående av en fast kärna i form av redovisning men att det i övrigt är lösligt. Artikeln behandlar avslutningsvis resultatens konsekvenser för utvecklingsarbete inom ämnet.

1. Bakgrund

När Foreningen af Danske Civiløkonomer 1979 firade sitt tjugofemårsjubileum ägnade *Erhvervsøkonomisk Tidsskrift* ett temanummer åt »Erhvervsøkonomiens udvikling og betydning for samfundet«. I detta tecknade Erik Johnsen en bild av ämnets utveckling i perspektiven IGÅR, IDAG, IMORGEN (Johnsen, 1979). Där fanns också en diskussion av Louis Printz om civilekonomernas roll i företag och samhälle idag och i framtiden (Printz, 1979), liksom en av FDC utarbetad skiss till en framtida ekonomutbildning (Foreningen af Danske Civiløkonomer, 1979). I alla tre fallen anknöt diskussionen nära till resonemang som förts i Sverige i anslutning till den s. k. AU-utredningen (*Ekonomlinjen, förvaltningslinjen, linjen för personal- och arbetslivsfrågor*, 1981), vars promemorior och betänkanden varit föremål för en del debatt (jfr t. ex. Dahlgren, 1981; Hägg, 1981 och Jönsson, 1981).

^{*)} Professor, fil. dr., Uppsala Universitet. Artiklen modtaget mars 1982.

Framställningar, som de nyss nämnda, pekar på betydelsen av synen på företagsekonomi hos olika företrädare för ämnet, då man ska arbeta med dess utveckling. Lika viktigt torde det dock vara att också beakta hur de företagsekonomiska institutionernas elever ser på ämnet och hur deras syn förhåller sig till lärarnas. Av den anledningen har jag gjort en mindre studie av uppfattningar om ämnet, vars resultat ska redovisas nedan. Studien innebär en tillämpning av en metod med en enkel öppen enkät som utvecklats i ett annat sammanhang (Engwall, 1980 och 1983). Denna användes dels med nybörjare dels med lärare/doktorander som respondenter.

2. Nybörjarnas uppfattningar

För att få nybörjarnas uppfattningar bad jag de 130 studenter som kom till studieorientering och registrering i Uppsala en hösttermin att på ett enkätformulär ge sina uppfattningar om ämnet företagsekonomi. Resultatet av enkäten pekade på att de tillfrågade var mycket osäkra. Endast omkring hälften lämnade in svarsblanketter och av dessa var elva blanka eller angav att den svarande inte hade någon uppfattning om det ämne han/hon stod i begrepp att studera. Det var således knappt 40% av de närvarande som ville ge uttryck för en uppfattning om ämnet. Men även de avgivna svaren andades osäkerhet, något som klart framgår av de tolkningar som två av mina kolleger gjort av enkät-materialet:

»Många av de som svarat på enkäten har väldigt luddiga uppfattningar om vad ämnet innefattar. Hela 15 st (25%) har ingen uppfattning alls. [...] Kanske är det så att många 'tar' ett år på institutionen bara för att få en formell utbildning. Hanka sig igenom utan krav på utbildningen«.

»Mitt intryck är att väldigt få har någon direkt uppfattning om själva ämnet. Många är dock på det klara med att det är fråga om redovisning och bokföring. Det vanligaste svaret är att det är viktigt att kunna feka för att i framtiden få arbete; ämnet är matnyttigt. Det är dock för teoretiskt (verklighetsfrämmande?) och ganska tråkigt att läsa. Någon hoppas att få lära sig lösa problem. En student anser att det inte är ett vetenskapligt ämne«.

Om man går in i de enskilda svaren finner man bland positiva utsagor framför allt uppfattningar om ämnet som marknadsvara efter avslutade studier:

- »matnyttigt ämne«
- »bra att ha betyget«
- »ger ett bredare yrkesvalsält«
- »viktigaste på linjen«
- »kunskaper i företagsekonomi [krävs] för att kunna ta del i debatter om arbetsmarknad, företagsplaneringar och utvärderingar«.

De negativa utsagorna däremot gäller själva ämnet och studierna. Att läsa företagsekonomi förefaller för många att vara något nödvändigt ont för att kunna få bra arbete:

- »teoretiskt ämne med inaktiva PM:n«
- »traditionellt ämne utan nytänkande, mycket PM-arbete«
- »ett torrt och verklighetsfrämmande ämne«
- »sakerna är inte svåra men tenterna är mycket svåra«.

I kritiken av ämnet kan man spåra såväl formuleringar om ämnets dåliga anknytning till verkligheten som dess låga grad av vetenskaplighet, en illustration av ämnets balansgång mellan praktik och vetenskap, något som egentligen är företagsekonomins traditionella dilemma:

- »Ett ganska torrt och tråkigt ämne med föga anknytning till verkligheten. Dock ett matnyttigt ämne som är mycket användbart när man går ut i förvärvslivet«.
- »Trist ämne man läser för att få jobb inom bankväsendet och företagsvärlden och för att där maximera vinsten. Egentligen tycker jag det verkar vara föga vetenskapligt«.

De redovisade resultaten kan givetvis diskuteras på grund av den stora andelen blanka svar. Denna kan dock tolkas som ett tecken på osäkerhet hos de tillfrågade, något som också präglar de avgivna svaren. En sådan tolkning skulle leda till slutsatsen att de som inte studerat företagsekonomi har ganska vaga uppfattningar om ämnet, t o m när de står i begrepp att ägna omkring ett år av sitt liv åt det. Vidare kan man konstatera att situationen tycks vara relativt likartad den som rådde då

Handelshögskolan i Stockholm startade för över sjuttio år sedan. Assar Gabrielsson, diplomerad därifrån 1911 och den som lade grunden för Volvos utveckling till ett storföretag, svarade nämligen så här, när han drygt tjugo år efter sin examen ställdes inför en enkätfråga rörande de förhoppningar han knutit till den utbildning han skulle få vid Handelshögskolan:

»Några särskilda förhoppningar på utbildningen som sådan hade jag inte. Jag tänkte väl i första hand på att examen, som jag skulle taga, skulle hjälpa mig till god anställning«
(*Ekonomien*, 1934, Nr. 4-5, s. 92).

3. Lärarnas/doktorandernas uppfattning om utomståendes syn på ämnet

De ovan redovisade uppfattningarna om ämnet kan ge intryck av att den företagsekonomisk utbildningen enbart innebär en slags legitimering för dem som klarar den och en hjälp för arbetsgivare att sortera arbetssökande akademiker. Men även om det skulle vara så blir knappast utbildningens innehåll betydelselös, eftersom utomståendes uppfattningar om den företagsekonomiska utbildningen påverkar dess trovärdighet som sorteringsmekanism.

Varför har då utomstående en sådan tilltro till ämnet företagsekonomi? För att få svar på denna fråga borde man vända sig till personer utanför ämnet och i likhet med studenterna fråga dem om deras syn på ämnet. Eftersom man då ställs inför en svårhanterligt stor population har jag gjort det lättare för mig och frågat en grupp på 20 lärare och doktorander i företagsekonomi i Lund om deras uppfattning om utomståendes syn på ämnet. I deras svar kan man utläsa två tendenser: dels en tro att utomstående har en klar uppfattning om ämnet, som något med fast kärna; dels en motsatt uppfattning, att de anser det som lösligt. Flera svar innehåller till och med uttryck för båda uppfattningarna!

Den första uppfattningen, att ämnet uppfattas ha en fast kärna, är den som är mest utbredd i svaren. Man framhåller därvid framför allt de traditionella inslagen i företagsekonomi:

»Bokföring – ekonomiska beräkningar – arbetsmetoder i företag«.

»Att i ekonomiska storheter systematisera information om historiska och framtida utfall. Speciellt i avsikt att 'optimera' företagets vinst«.

»Som den gamla handelsläran fast lite mer krass och omänsklig, som 'läran som gör det möjligt att stänga fabriker utan att må illa på natten'«.

»Yrkesutbildningsämne i bokföring, marknadsföring, personaladministration och lönsamhetsbedömning«.

»Ett ämne som skall kunna ge praktiskt användbara regler om hur företag bör skötas«.

»En kraftig betoning på 'pengar och bokföring'«.

»Konsten att tjäna pengar genom att göra affärer och driva industriföretag. En stark inriktning på metodik/teknik, i synnerhet redovisning och försäljning, plus lite organisationsplanering och kalkylering«.

»Det som har med företagets praktiska verksamhet att göra (revision, planering etc)«.

Den andra uppfattningen, att ämnet är lösligt i utomståendes ögon, å andra sidan, uttrycks på bland annat följande sätt:

»Mycket heterogent med allt från vinstmaximerare till företagsnedläggare«.

»En blandning av litet av varje, som rörs samman med lönsamhetsleven«.

»Ett flummämne«.

»Redovisning + stöldgods«.

»[Forskningen] dåligt utvecklad sida av ämnet«.

»[Närbesläktade akademiker] betraktar oss som rätt lösa i köttet. Folk i företag uppfattar läroämnet som rätt spekulativt o föga nyttigt«.

En svarande träffade också den bild som studentenkäten givit:

»Helt okunniga eller också ser man på det som redovisning«.

4. Lärarnas/doktoranders egen syn på ämnet

Företagsekonomernas uppfattningar om utomståendes syn på deras ämne kan knappast inge förhoppningar, då man diskuterar förändringar av ämnet. Man pekar på de traditionella momenten och behovet av att hålla ihop gentemot utomstående kritiker. Mer förhoppningsfullt är det då att se på de 20 företagsekonomernas egen syn på ämnet, eftersom denna andas en öppenhet att ge sig in på nya områden.

En antydning om detta är de uppfattningar som uttrycktes om företagsökonomins studieobjekt. Detta togs upp i någon form i tre fjärdedelar av svaren. Bland dessa var visserligen »företaget» som studieobjekt vanligast, men nästan lika vanligt var »organisationen och organisatoriska nätverk», en definition av studieobjektet som ger en känsla av relativt stora möjligheter till expansion för ämnet. Denna känsla förstärks, då man ser närmare på de definitioner av »företag» som äldre företagsekonomer formulerat. Redan i slutet av 1920-talet förde exempelvis Max Kjaer Hansen följande resonemang om företagsekonomers studieobjekt:

»Naar vi saaledes betragter Bedriften som et samfundsøkonomisk Organ, saa har dette till Følge, att Undersøgelsefeltet maa udvides. Vi betragter Bedriften som Bedrift uden Hensyn till Indehavaren. Ogsaa offentlige Virksomheder, hvad enten de drives af Stat eller Kommune, som Jernbaner, Postvaesen, Sporvogne, kommunale Grønforretninger el. lign. har samme Interesse som Driften af et privat Aktieselskab«. (Kjaer Hansen, 1927, s. 12).

Och en likande inställning gav Albert ter Vehn uttryck för i slutet av 1950-talet:

»Überallt där det är fråga om en uppgift, som kräver *kapital och arbete* och därmed en mer eller mindre vidlyftig *organisation*, kan man tala om ett företag och företagsekonomiska problem, således även med avseende på sjukhus och skolor, ja även kyrkan. De idéer, som dominera verksamheten, äro givetvis olika, men överallt finnes kapital- och personalproblem, fasta och rörliga kostnader, redovisnings- och kontrollproblem, som kunna utredas och granskas liksom i affärsföretag«. (ter Vehn, 1959, bil. 10 till Inl. kap. 2, s. 2).

Att definiera sitt studieobjekt på detta vida sätt har självklart stora fördelar för såväl ämnets vitalitet som dess livskraft. Förhoppningar i samma riktning får man då man studerar materialet med hänsyn till vad man anser att företagsekonomer studerar hos studieobjektet. Materialet kan sägas ge en bild av en problemlösningsdisciplin, som är öppen för att ta sig an uppkomna problem. Kategorin »problem och problemlösning« täcker ensam en tredjedel av svaren. Lika stor andel upptar »ledning och organisation«, vilka även de kan ses som lösningar på problem i företag.

Öppenheten att lösa såväl som att identifiera nya problem är således viktig för ämnets utveckling. Man bör dock fråga sig i vilken utsträckning det i framtiden blir företagsekonomer som får stå för lösningarna till de problem som uppkommer. Man kan inte utesluta möjligheten att ekonomer, liksom de själva tidigare trängt tillbaka jurister och tekniker, får maka på sig för dem som har andra kunskaper. Datorernas intåg i våra studieobjekt, med ökade möjligheter till processtyrning, organisatorisk kontroll och utveckling av nya media som följd, utgör därvid en utveckling, som kan innebära att företagsekonomer riskerar att komma på efterkälken och därmed totalt sett bli mindre attraktiva. Mot bakgrund av dessa dystra spådomar kan det vara uppmuntrande att notera att en del av de svarande, omkring en femtedel, pekat på att ämnets angreppssätt är multidisciplinärt, att vi är öppna för påverkan från andra håll:

»FE är något av vetenskapens operett«.

»En samhällsvetenskaplig melting pot«.

»En disciplin som håller på att spränga sina ramar, borde heta företagsvetenskap. 'Kärnan' är väl närmast obefintlig, men låne- och tjuvgodset hopar sig – av naturliga skäl. Betydande anpasslighet, dock med eftersläpning«.

5. Företagsekonomer: efterföljare eller föregångare?

Inledningsvis kunde det konstateras att studenter som väljer att läsa företagsekonomi förefaller att ha oklara uppfattningar om ämnet, men att de kan förväntas ha ett intresse av att läsa det så länge som det värderas positivt på arbetsmarknaden. Möjligheterna till en sådan värdering är betingad av utbildningens innehåll och arbetsuppgifterna

på denna marknad. Man kan då misstänka att företagsekonomer kommer att ha en tendens att bli efterföljare snarare än föregångare, att de anpassar sin verksamhet till det som pågår i företagen. Detta är ju också den bild som Albert Danielsson (1977) ger oss. En sådan uppfattning, som i princip innebär att ämnet går i näringslivets ledband, är inte alltför tilltalande, om man betänker att akademiernas roll traditionellt är att utveckla och förmedla ny kunskap.

Analysen av de tillfrågade företagsekonomernas svar på frågan om deras syn på ämnet är mer uppmuntrande, eftersom denna visar på en öppenhet vad gäller valet av studieobjekt, de frågor som behandlas samt relationerna till andra ämnen. Denna öppna attityd kan innebära att det är både möjligt och sannolikt att företagsekonomer inte bara kommer att agera efterföljare utan också föregångare.

Oavsett om vi betraktar företagsekonomer som efterföljare eller föregångare kommer utvecklingen sannolikt att innebära kraftiga nytilskott till ämnet. En oerhört viktig fråga blir då hur relationerna till det gamla stoffet ska klaras. Vad ska tas bort för att ge det nya plats? Eller är det så att vi även på undervisningsområdet kommer att bli industrins efterföljare så att vi genom produktivitetsförbättringar försöker pressa i studenterna mer på samma tid? Detta är några viktiga frågor för ett ämne som, enligt en av de tillfrågade företagsekonomerna, »håller på att spränga sina ramar».

Referenser:

- Dahlgren, J., 1981, »Bristande undersökningsmetod ger dålig ekonomutbildning», *Ekonomien*, 57, No. 8, s. 45-46.
- Danielsson, A., 1977, *Företagsekonomi – en översikt*, Lund (2. upplagan, 1. upplagan 1975).
- Ekonomien*, 1934, No. 4-5.
- Ekonomlinjen, förvaltningslinjen, linjen för personal- och arbetslivsfrågor. Slutbetänkande från AU-gruppen*, UHÄ-rapport, 1981:31, Stockholm.
- Engwall, L., 1980, *Porträtt av ett tidningsföretag*, Research Report 1980/1, Företagsekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- Engwall, L., 1983, Research Note: »Linguistic Analysis of an Open-Ended Questionnaire in an Organizational Study», *Organization Studies*, 4, No. 3, s. 261-270.
- Foreningen af Danske Civiløkonomer, 1979, »Skitse til en modulopbygget civiløkonom-uddannelse med overbygningsmuligheder», *Erhvervsøkonomisk Tidsskrift*, 43, Maj, s. 327-334.
- Hägg, I., 1981, »Anpassa högskolan till verkligheten!», *Dagens Nyheter*, 1 juli 1981, s. 2.
- Johnsen, E., 1979, »Erhvervsøkonomiens udvikling og strategiske funktion», *Erhvervsøkonomisk Tidsskrift*, 43, Maj, s. 71-100.
- Jönsson, S., 1981, »Vatten på kvarn om ekonomlinjerna», *Ekonomien*, 57, No. 10, s. 36-37.
- Kjaer Hansen, M., 1927, *Almindelig bedriftsøkonomi*, København.
- Printz, L., 1979, »Virksomhed og samfund – Nye vilkår for udøvelse af ledelse og civiløkonomers fremtidige rolle», *Erhvervsøkonomisk Tidsskrift*, 43, Maj, s. 311-326.
- ter Vehn, A., 1959, *Kompendium Inledning till företagsekonomi*, Göteborg (stencil).

på denna marknad. Man kan då misstänka att företagsekonomer kommer att ha en tendens att bli efterföljare snarare än föregångare, att de anpassar sin verksamhet till det som pågår i företagen. Detta är ju också den bild som Albert Danielsson (1977) ger oss. En sådan uppfattning, som i princip innebär att ämnet går i näringslivets ledband, är inte alltför tilltalande, om man betänker att akademiernas roll traditionellt är att utveckla och förmedla ny kunskap.

Analysen av de tillfrågade företagsekonomernas svar på frågan om deras syn på ämnet är mer uppmuntrande, eftersom denna visar på en öppenhet vad gäller valet av studieobjekt, de frågor som behandlas samt relationerna till andra ämnen. Denna öppna attityd kan innebära att det är både möjligt och sannolikt att företagsekonomer inte bara kommer att agera efterföljare utan också föregångare.

Oavsett om vi betraktar företagsekonomer som efterföljare eller föregångare kommer utvecklingen sannolikt att innebära kraftiga nytilskott till ämnet. En oerhört viktig fråga blir då hur relationerna till det gamla stoffet ska klaras. Vad ska tas bort för att ge det nya plats? Eller är det så att vi även på undervisningsområdet kommer att bli industrins efterföljare så att vi genom produktivitetsförbättringar försöker pressa i studenterna mer på samma tid? Detta är några viktiga frågor för ett ämne som, enligt en av de tillfrågade företagsekonomerna, »håller på att spränga sina ramar».

Referenser:

- Dahlgren, J., 1981, »Bristande undersökningsmetod ger dålig ekonomutbildning», *Ekonomien*, 57, No. 8, s. 45-46.
- Danielsson, A., 1977, *Företagsekonomi – en översikt*, Lund (2. upplagan, 1. upplagan 1975).
- Ekonomien*, 1934, No. 4-5.
- Ekonomlinjen, förvaltningslinjen, linjen för personal- och arbetslivsfrågor. Slutbetänkande från AU-gruppen*, UHÄ-rapport, 1981:31, Stockholm.
- Engwall, L., 1980, *Porträtt av ett tidningsföretag*, Research Report 1980/1, Företagsekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- Engwall, L., 1983, Research Note: »Linguistic Analysis of an Open-Ended Questionnaire in an Organizational Study», *Organization Studies*, 4, No. 3, s. 261-270.
- Foreningen af Danske Civiløkonomer, 1979, »Skitse til en modulopbygget civiløkonom-uddannelse med overbygningsmuligheder», *Erhvervsøkonomisk Tidsskrift*, 43, Maj, s. 327-334.
- Hägg, I., 1981, »Anpassa högskolan till verkligheten!», *Dagens Nyheter*, 1 juli 1981, s. 2.
- Johnsen, E., 1979, »Erhvervsøkonomiens udvikling og strategiske funktion», *Erhvervsøkonomisk Tidsskrift*, 43, Maj, s. 71-100.
- Jönsson, S., 1981, »Vatten på kvarn om ekonomlinjerna», *Ekonomien*, 57, No. 10, s. 36-37.
- Kjaer Hansen, M., 1927, *Almindelig bedriftsøkonomi*, København.
- Printz, L., 1979, »Virksomhed og samfund – Nye vilkår for udøvelse af ledelse og civiløkonomers fremtidige rolle», *Erhvervsøkonomisk Tidsskrift*, 43, Maj, s. 311-326.
- ter Vehn, A., 1959, *Kompendium Inledning till företagsekonomien*, Göteborg (stencil).